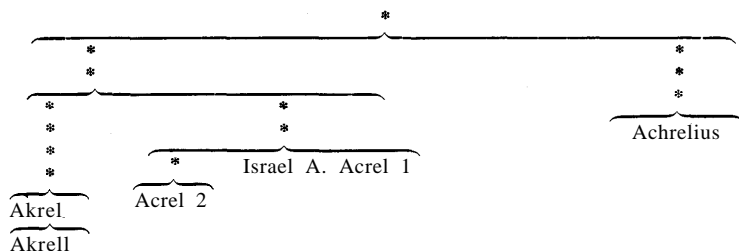

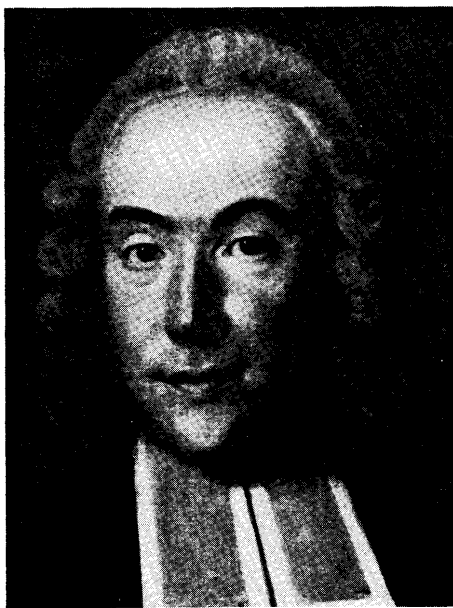
A. (f. 1634, † 1711), härstamma nedannämnde Israel A. samt dennes bror och brorson, läkarna Olof af Acrel och Johan Gustav Acrel (se dessa).

Israel Acrelius, f. 4 dec. 1714 i Öster-Åker, † 25 apr. 1800. Föräldrar: kyrkoherden i Öster-Åker Johan Acrelius och Sara Gahm. Student i Uppsala 14 febr. 1727; disp. 22 dec. 1739 (*De origine infelicitatis ex libertatis abusu*, pres. Petrus Ullén); prästvigd 3 juni 1743; disp. 7 juni s. 5. (*De dedicationibus templorum in Svio-Gothia*, pres. P. Ekerman); fil. magister 22 juni s. å. Huspredikant hos presidenten i bergskollegiet G. Rålbamb; v. pastor i Riala, Kulla och Norra Ljusterö 1745; e. o. amiralitetspredikant 2 jan. 1747; prost över de svenska församlingarna i Amerika och kyrkoherde i Racoon och Pennsneck 29 maj 1749; transporterad till Kristina, nuvarande Wilmington, 26 juni s. å.; tillträdde i nov. s. å. och återvände till Sverige i nov. 1756; uppehöll sig under hemresan någon tid i England för att taga kännedom om dess universitetsväsende; ankom till Stockholm i juli 1757; erhöll 15 aug. s. å. intill vidare befordran ett årligt underhåll av 800 dlr smt; kyrkoherde i Fellingsbro 14 juni 1758; kontraktsprost vid tillträdet 4 maj 1759; riksdagsman 1769—70 och ånyo 1771, då emellertid fullmakten 9 juli underkändes av ståndet. Teol. doktor 6 juni 1779.

Gift 4 jan. 1759 med Katarina Elisabet Strangh, f. 28 aug. 1739, † 22 nov. 1796, dotter till företrädaren i Fellingsbro, prosten Jakob Strangh.

A. är kolonin Nya Sveriges främste äldre historieskrivare. Åt svenskarna där ute vigde han också under träget och för hans hälsa prövande arbete några av sina bästa år. Även sedan kolonin 1655 definitivt gått förlorad för svenska kronan, hade sambandet med den svenska kyrkoförvaltningen upprätthållits. Församlingarna voro tre, Wicacoa, Kristina och Racoon-Pennsneck. Man sände dem så regelbundet som möjligt präster från Sverige och skickade upprepade gånger dit biblar, psalmböcker, katekeser,

I. Acrelius.

Oljemålning. Uppsala universitet.

abc-böcker och allehanda uppbyggliga skrifter. Resultatet av missionsverksamheten torde i det stora hela ha varit tillfredsställande men äventyrades genom bristande förbindelse med hemlandet och oundvikliga vakanser. När A. 1749 ankom till Amerika, möttes han av ett upplösningstillstånd. Missbruk och oreda i den ekonomiska förvaltningen, självsvald och förvirring i kyrkobruk och kyrkotukt samt inbördes söndring hade börjat framträda. I samma mån öppnades vägen för sekter, särskilt herrnhutarna. A. grep in med kraft och hovsamhet

såväl i sin egen församling som i de båda andra, över vilka han som prost hade uppsikt. Hans personliga egenskaper och lärdom tillvunno honom aktning och tillgivenhet; med sina ämbetsbröder liksom med det engelska och särskilt det tyska prästerskapet i trakten upprätthöll han samförstånd och samverkan. När han 1756 lämnade Amerika, kunde han också glädja sig åt påtagliga resultat av sin verksamhet. Som ett erkännande åt hans förtjänster höjde K. M:t på ärkebiskopens förslag för honom personligen det interimisunderhåll, som samtidigt fastställdes för från Amerika hemvändande prostar, från 600 till 800 dlr smt. Någon tid efter hemkomsten befordrades A. till kyrkoherde i Fellingsbro indräktiga regala pastorat.

A:s' beskrivning om de svenska församlingarnas tillstånd i Nya Sverige slutredigerades efter hans hemkomst under den första tidens ledighet från ämbetsgöröml. Arbetet behandlar den politiska historien och kyrkohistorien, båda framförda till A: s' egen tid, samt innehåller därjämte en kulturskildring (III: 6—12), där uppmärksamheten räcker till ej blott för handel och näringar utan även för levnadssättet, husgeråd, klädedräkter, matordning och drycker; naturalhistorien åter, vari han eljest funnit »sin ro» — han hade samlat naturalier åt Karl De Geer och

medförde även hem en del levande och döda djur, som han överlämnade åt drottningen —, inlåter han sig ej på av hänsyn till de forskningar, den bekante Åboprofessorn P. Kalm före och under hans Amerikatid bedrivit. En kulturbild av intresse i sitt slag erbjuder den i ett bihang inrymda skildringen av de båda protestantiska klostren Ephrata och Bethlehem i Pennsylvanien. A. saknar ej föregångare, men den äldre litteraturen utgör, såsom han även själv anmärker, i stor utsträckning en reproduction av T. Campanius' i en del fall bristfälliga »Beskrifning om provincien Nya Sverige» (1702). Självsyn och egna forskningar i arkiven i New York och Stockholm samt i församlingarnas kyrkoböcker ha gjort A:s' skildringar högt uppskattade som historisk källa och föranlett, att de på senare tid utgivits i engelsk översättning. Framställningen är genomtänkt och överskådlig, stilen klar och ej utan litterära förtjänster.

Efter flyttningen till Fellingsbro är A:s' litterära production inskränkt till några uppsatser i tidskrifter och predikningar, uttryck för ett alltjämt levande intresse, som även framträder i hans brev till den lärde homileten J. Kr. Stricker. Några anmärkningar mot ett uttalande om den engelska kyrkan i en av S. J. Alnanders bekanta teologiska recensioner i Gjörwells tidskrifter vittna om A:s' förtrogenhet med engelska förhållanden men föranledde genom sin kanske onödigt skarpa formulering ett replikskifte, trots A:s' erkännande åt Alnanders recensentverksamhet i allmänhet. A:s' politiska intresse var livligt, och han uttalar öppenjärtigt sina åsikter i de nyssnämnda breven till Stricker. Han hälsade råfsten 1765 med tillfredsställelse — »man må skatta dem lyckliga, som få taga del uti den heder att åter ställa hushållningen på bättre fot» (1 apr.) —, men redan innan riksdagens slut ha partisplitets överdrifter gjort honom betänksam, och den ekonomiska kris, som följde efter den tvära omkastningen, särskilt kännbar i en bergslagstrakt, förde honom definitivt över till motsatta partiet. Utsedd till riksdagsman 1769, uppträdde han i ett skarpt anförande för riksrådets avsättning 23 maj men fick också vid följande riksdag sin fullmakt underkänd av mösspluraliteten. Söndringsandan väckte hans tvivel på regeringsättets förträfflighet — »här behöves visst tyglar på denna friheten» (26 jan. 1767) — och han erkände efter Gustav III:s revolution dess nödvändighet. — A:s' ämbetsverksamhet i Fellingsbro skall ha varit utmärkt av samma nit och dugande förmåga, som han förut ådagalagt. Kyrkotukten utövade han, att döma efter i riksarkivets förvarade processhandlingar, med allvar och myn-

dighet. Han var en stor ivrare mot överflöd och lyx och fällde gärna ett skarpt ord om huvudstadens försyndelser i detta avseende. I hans brev framträder en kritisk, ibland sarkastisk läggning, stundom mildrad till humor; enligt herdaminnet hade han »något eget i karaktär och lynne». Vad som mellan en ofta kryddad, ej alltid uppbygglig kommentar till stiftets präst- och befordringskrönika i hans brev skymtar fram av vardagslivet i Fellingsbro, ger en tilltagande bild av den verksamme, myndige prostén, starkt fäst vid sina närmaste, sina vänner och församlingsbor, livligt intresserad för sin hembygd och sin minnesrika släkt, vars prästerliga traditioner han med vemod ser avbrytas, då försynen förvägrar honom en son. Vid sidan av tjänsten tar jordbruket alltmer hans intressen i anspråk: han driver det efter rationella — »fysiska» — grunder, andra till ett exempel, och synes kunna glädja sig åt god avkastning. 1772 inköpte han gården Västra Torvesta, vars ägor lågo teg om teg med till bostället hörande jord, och bosatte sig sedan där. »I min bokkammare», skriver han, »styrer jag hela min regering och vid vilostunden ser på styrelsens drift». Någon ytterligare befordran sökte A. ej. Under sina senare år besvärades han av försvagad syn och åtnjöt slutligen tjänstefrihet. Han avled efter en olycks-händelse i Fellingsbro som stiftets senior.

Tryckta arbeten: Graf-skrift öfver kiällarskrifwarens wijd Kongelige hofwet Olof Bergmans efterlätne enkia Margareta Acrelia. Sthm 1732. Fol. 2 bl. — Sorge-tanckar öfwer mag. Andreas Chytræus, pastor wid Östra Åkers församling i Roslagen. Sthm 1734. Fol. 2 bl. — Tanckar öfwer omogna och mogna giftermål, yttrade då handelsmannen Claes Claesson samt jungf. Margaretha Dove fullbordade sitt christeliga giftermål. Sthm 1740. 4: o 4 bl. — Högwigtiga betraktelser at komma til lycksaligheten uti det tillkommande lifwet, hwilka en christen bör hafwa under hela sit lefwerne lopp och särdeles wid et nytt års början; på engelska språket utgifne af den christelige predikanten Johan Schower. Sthm 1748. 8 bl., 191 s. (Övers. från 3:e franska uppl.) — 'Liktal öfwer v. pastern G. Heingelman, öfwersatt på tyska.' Philadelphia 1753. — 'Predikan i Christinæ kyrka, då colonierna begynte resa sig emot reger. i England, om undersåtares gäfwor at deras öfwerhet.' Philadelphia 1755. — Få arbetare i mycken säd. Tal, då kyrkoherden mag. Ol. Parlin installerades i Vicacoa kyrka och Philadelphia stad 1750. Sändningebud i Christi stad. Tal, då kyrkoherden Er. Unander instältes i Racoons och Pensnecks församlingar 1751. Bägge tillsammans tryckte. Sthm 1757. 4:o. — Berättelse om våra svenska församlingar i America (Den sw. Mercurius, Årg. 3, 1757—58, s. 446—450). — Beskrivning om de swenska församlingars forna och närvarande tilstånd uti det så kallade Nya Sverige, sedan Nya Nederland, men nu för tiden Pensylvanien, samt nästliggande orter wid älfwen De la Ware, Wäst-Yersey och New-Castle County uti Norra America. Sthm 1759. 4: o 10 bl., 534 s. (Även i engelsk övers.: A history of New Sweden, or the settlements on the river Delaware, with an introduction and notes, by William M. Reynolds, Philadelphia 1874; saint i utdrag av A. C. Meyer i Narratives of early Pennsylvania, West New Jersey and Delaware 1630—1707, New York 1912.) — 'Berättelse om en academia uti staden Philadelphia' (Den sw. Mercurius, Årg. 5, 1759—60, D. 1, s. 263—268). — Ängelska

scholan i Philadelphia (ibid., Årg. 5, 1759—60, D. 2, s. 334—341). — Prädiko-ämbetet, som et förmanings ämbete, at Guds nåd ej fåfängt anammas. Sthm 1760. 4:o 32 s. (Prästmötespredikan i Västerås 1760.) [Följdskrifter: Jämförelse imellan en swensk prestmöts-prädikan och en af bisk. Herslebs prädikningar på danska (undert. N. N.; Den nya sw. Mercurius, 1761, s. 225—230). — Påminnelse wid Jämförelsen imellan en prestmöts-prädikan på swenska och en dansk prädikan (undert. Sincerus; ibid., 1761, s. 420—426).] — 'Bref om Doddridges Sanna gudagtighet' (Den sw. Mercurius, Årg. 6, 1760—61, s. 611—622; med anl. av S. J. Alnanders recension av samma arbete ibid., s. 374—384). [Följdskrifter: Svar av Alnander (ibid., s. 662—670). — Hr. prosten Acrelii Replik på hr. mag. Alnanders försvarsskrift, angående skilnaden imellan den ängelska och lutherska kyrkan til deras hufwudsakeliga lärosatser (Den nya sw. Mercurius, 1761, s. 136—141).] — Dryckenskap et osckickeligit wäsende i christenheten. Sthm 1766. 4:o 24 s. (Predikan 2:a sönd. e. trettondagen 1766 i Fellingsbro kyrka.) — Swordom en förskräckelig synd ibland de christna. Sthm 1766. 4:o 28 s. (Predikan 3:e sönd. i fastan 1766 i Fellingsbro kyrka.) — En afsomnad herdemans qwarlemnade rest till sin hjord; uti en christelig lik-prädikan öfwer doct. Gustaf Herdman, kyrkoherde i Glanshammar och Ringkarleby församlingar, samt probst..., d. 14 maji år 1767. Örebro 1767. 4:o 80 s. + portr.

Källor: Brev till J. Kr. Stricker, KB; A. Garfvé, Fellingsbro sockens historia (1904); O. Norberg, Sv. kyrkans mission vid Delaware i Nord-Amerika (1893); J. F. Muncktell, Westerås stifts herdaminne, 2 (1844).

B. BOËTHIUS.

Adalvard den äldre, tysk missionsbiskop i Sverige (Skara), var enligt Adam av Bremen (III, 14) dekan vid domkapitlet i Bremen, då han av ärkebiskop Adalbert (1045—72) vigdes till svenskarnas biskop och i spetsen för en beskickning sändes till konung Emund Gammal. Beskickningen fick en ogynnsam utgång: på grund av inflytande från Emunds hovbiskop Asmund, som ej ville underkasta sig den bremiska ärkestolen, blevo sändebuden bortvisade. På hemvägen blevo de emellertid väl omhändertagna av konungens frände Stenkil samt drottning Gunhild, den danske konungen Sven Estridssons fränskilda gemål, som levde på sina gods i Sverige. Senare ångrade sig svenskarna på grund av en svår missväxt, skickade sändebud till Bremen och hämtade A. tillbaka till Sverige. Detta skall enligt Adam (III,15) ha inträffat vid den tid, då Emund Gammal dog och Stenkil blev konung. Närmare datering är ej möjlig; missväxten kan dateras till 1056, men en dekan Adalvard har underskrivit en urkund i Bremen ännu 1060.

A:s verksamhetsområde var båda Götalandskapen; även Värmland säges han ha vunnit för kristendomen. Hans biskopsäte var Skara. Adam berömmar honom mycket för hans kristna nit: »han säges genom sitt heliga liv och sin goda lära ha dragit en stor mängd hedningar till den kristna tron» (IV,23). Han gjorde ock underverk: när barbarerna i sin nöd begärde det, lät han regn strömma ned och vädret sedan på nytt bliva klart. På